

Čovek ne radi ono što hoće,
a ipak je odgovoran za ono što jeste

U činu ulazanja čoveka u svet sadržana je činjenica prihvatanja-prevazilaženja datog sveta; za to je neophodno „svet videti kao zadatak.“ U nalaženju sebi odgovarajućeg mesta u strukturi sveta nastaje „vlastito delo“, koje reprezentuje čoveka u postojećem svetu zadržujući istovremeno i projekciju budućeg sveta. (Kada čovek stupa u svet zaštite sve raspoređeno i relikto bi se da je banuo u sve ispunjeno i završeno. I prividno izgleda kao da je čoveku jedino još preostalo da se negde nekako smesti. Namah se učini kao da je po samom rođenju postao ono što mu u stvari tek predstoji. Međutim, izvesno je, „nije dovoljno rođiti se i biti, treba delovati da bi se postalo“. I samo vlastitim naporom čovek „radom postaje svestan svoje mogućnosti“ u sadašnjosti i budućnosti.

No bez naslona na dati svet nema ostvarivanja vlastitog sveta; a bez novoga dela, takođe, nema budućeg sveta. Ljudsko stvaralaštvo se verificira u datom svetu po konstanti „ljudska stvarnost nije ništa drugo nego činjenica prisutnosti jednog čoveka od drugog čoveka“.

U svetu je čovek uvek u nekoj određenoj situaciji; činjenična egzistencija konkretna prisutnost zamenjena celovitosti čoveka — „ono što se razvija u povijesti“. Na konkretnom čoveku je, prema tome, da uhvati korak sa određenom situacijom: da datim činjenicama doda svoj čin — da celog sebe uložiti u zbivanje.

Svako odlaganje čina je odstupanje pred datim i poraz pred budućim svetom. Neodložno je započeti ostvarivanje „vlastitog dela“ odmah, jer „što se propusti, više se ne vraća“. Mudrovanje o koraku koji valja učiniti kao i u trenutku s kojim se uopšte treba pokrenuti ravno je neuchetivovanju u svetu. Neophodno je činiti odmah! A prvo činjenje je, hoćemo reći, dar.

Egzistencijal imperativ čoveka je raditi; štati raditi — pitanje je dara: kako — lične poduzetosti za preuzimanje odgovornosti. Uostalom, čovek koji ne uspeva da se zadovolji delovanjem u svetu i za svet u kojem živi beži iz ovog sveta i sklanja se u svoju apertaktnu indoligenciju. Budući da čovek već nasleđuje svet-istoriju odgovoran je pred istorijom-sobom za dosadašnji svoj ljudski-istorijski nivo; ovom činjenicom je čovek stešnjen i prisiljen da preuzme dalju stvaralačku odgovornost pred svetom za njegovo dalje pomicanje. U svakoj datoj egzistenciji sadržan je i u jednom mogućem vidu ispoljen fond „iskustva“, koje je sada, u jednom trenutku kao zajezereni istorijski tok, pred branom pred promenom sadašnjosti.

U činjenici, da svako osvaja svet za sebe, sadržana je svakolička sudbina čoveka. „Ljudska vrednost koja se uspostavlja Radom bitno je pojedinačna, „osobna“.

II

Prvi korak koji čovek čini jeste i prva šansa u ostvarivanju vlastitog sveta. Od opredeljenja već zavisi vrednost rezultata. Od delovanja delo.

Samim postojanjem čovek prihvata datost; čovek prihvata dato. Time čovek usvaja svet u koji je ušao i koji je nasleđio preuzimajući sav dotadašnji nivo čoveka. U ovoj činjenici je i delikatan pozicija čoveka: Opasno je ako se identifikuje sa postojećim, gotovo poznato po stvaralačku životnost ako se konformizuje u datome; čovek se datome ne sme posve prepuštiti. Čovek postoji na sebi svojstven način istorijskim iskonom svoje egzistencije-životnosti, kreće se, negira, afirmira. Jer, „čovek se stvara delovanjem koje negira dato“. Zato je tako presudan početni nastup, spontani ili promišljeni opredeljeni korak kojim čovek uspostavlja svoj istorijsko-životni dijalog-raspru sa svetom. Stvaralački odnos čoveka prema svetu jeste prema tome prihvatanje-opiranje, pravo mesto delovanje-negiranje.

Ako je prvi korak u svet neophodno prihvatanje sveta kakvog kakav jeste, u izvesnom smislu konformizam se pokazuje kao nužnost; drugi korak se imperativno javlja kao negacija prethodnog. Konformizam je pasivno prihvatanje sveta, konformizam je svet usvojen ananijem. Ovo poznavanje sveta je priključena delatnost, jer ono podrazumeva i poimanje vlastite mogućnosti u datome svetu. To jeste: „Znači-li-li-spoznati svoju granicu: znati se žrtvovati“. Prema ovome, znanje, kao raspuštili vidokrug mogućnosti, postaje životni pokretač, istorijski agens, revolucionarni čin. Sa stajališta na kome se nalazi, čovek napreduje samo utoliko polazi sa stavom da ništa (što postavi sebi za cilj) nije neostvarivo. Sve je ograničeno i sve je moguće. Uostalom čovečanstvo postavlja sebi samo one zadatke koje može da reši.

Prirodna i istorijska egzistencija čoveka nalazi se u svetu u neprekidnom izmenjivanju pozicija — ali jedino do kraja trajno ostajući dežatam. To su stavovi tolesantnosti i netolessantnosti. Oba su savstveni deo procesa-sveta-čoveka.

Čovek se smešta u svetu na način na koji dati svet i postoji; čovek „misli o svetu ono što svet jest“. Smeštanje u svetu ima u polazištu konformističko konvencionalno tradicionalne elemente. Zato stvaralačko delovanje podrazumeva jući ovo

ralačko delovanje podrazumeva jući ovo istupa kao negatorsko-usvajanje-prevazilaženje dotadašnjeg sveta.

Prividno, prilikom nastupanja u svetu, u ostvarivanju, ljudi imaju istu šansu. Životna šansa čoveka je istorijska, samim tim je po dosadašnjem iskustvu različit i neravnomernost. I zato je od posebne važnosti sa koje istorijske lestvice čovek počinje vlastiti korak u svetu. Tako je čovek već po rođenju istorijski razvistan, neravnomernost, strukturiran, smešten u različitim uslovima.

Na ličnosti čoveka je sve odgovornost za izbor u okviru uslova i mogućnosti u kojima ga je rođenje postavilo. Na ličnosti je da prihvati-prevaziće i podnese i iznese svoju životnost kao stvaralačko istorijsko delovanje!

III

Čovek koji postupa po drugome je mlogradanin. Ovu poziciju čak ni otreštrati mlogradanin ne prihvataju više u savremenom svetu. Jer konformistički zastati na datome, mlogradanin se pomiriti sa postojećim, znači ne ostvariti se kao čovek-istorija.

Ispovedajući se autobiografski Žan Pol Sartre je ispričao upravo tako školski primer sa sobom, kako „zapovedati, slušati je isto“; i kako je najvažnije od svega u životu ne stati. Sartre je upravo primeran put onom guraju na put i posle tokom rada otvaranja sopstvenih mogućnosti i načono preuzimanja odgovornosti za ono što jeste. Sartre je rekao: „Ja nisam izabrao svoj poziv, drugi su mi ga nametnuli“.

Rano ostaviš bez oca, Sartre je oslonjen na majku i ostavljen na staranje Švajcervojima od kojih mu je majka. Otac je tako šemio sa sebe mnoge od odgovornosti za dalji razvoj deteta. Majka ga okružuje pelim onmanim optimizmom, kojim je gotovo zarobljen. Deda po majci sa širom porodicom čine sve da se detak razvije ali i da se usmeni. I detak je jednostavno uveden na put i ostavljen među knjigama i njihovom atmosferom i nekom nejasnom budućnošću koju su mu obećavali. Tako je započeo s knjigama svoj svet u svetu Žan Pol Sartre.

Uostalom „sve se može postići“ — kao da je spontano postupao, ne mudrujući šta da čini. Nije odlagao delanje, to je bilo najzračnije. Prihvatio je put. Spontano ili razborito prihvatilo je čin koji su mu nametnuli; prihvatilo je ovaj čin kao rad. Kao Rad bitnu odredbu čoveka. Tako je započeo nekako sebe radom tu gde su ga smestili i usmerili, tražeći-odsekujući, ulašiti čin na putu na koji su ga guramli. Prihvatio je poziciju u koju je uoklevan. Tokom postupanja, kako se pokazalo u samom procesu rada, postajao je „svestan svoje mogućnosti“.

Žan Pol Sartre je prihvatio rad kao otkrivanje sebe, kao nalaženje svoga meša i poziva, svoje mogućnosti. Prihvatio je rad kao samo vreme koje mu je stajalo na raspolaganju. U lošenju energije on je vreme transformisao u stvaralački komponentu rada. Njegovo vreme označavale su, na početku, knjige. Koncentrisao se sav na knjige. Koncentracija je postala stvaralačka poluga; sve se postiže vremenom ako se ispunji radom. I Sartre je zapisao: „sve ću postići svojim dugim strpljenjem“. Tako je nastalo ono ne više dečako poslušno postupanje po zapovesti nego sarkovsko strpljivo predavanje radu: „Ja sam se sav predao radu“. Sav se predao radu-traganju „da bi se spasio“ od bilo kakvih sumnji i dvoumljenja kojom pravcem zaseli.

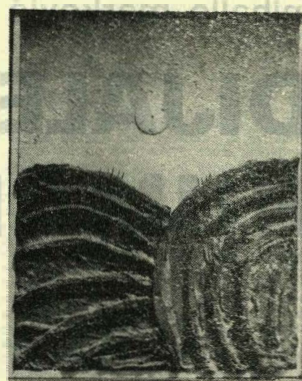
U toku ovog rada-traganja izrastao je pišac već delima. „Sopstvenim delom izumkao sam se iz mističnosti. Na kraju ustanovljava da je „čedo svojih dela“.

Rad je proces odvajak postojanja, sada ostvarivanja čoveka. Rad je konkretan ovde, na ovom primeru, napor osmišljavanja; rad je vreme koje se kristališe u smisao čovekove potrebe i mogućnosti. Rad je mulka. I doslovce je Sartre zapisao: „moje knjige mirišu na znoj i trud“. Valja akcentirati ovo da se knjige pišu radom.

Bez rada nema dela. Rad je ona neophodna energija i ono vreme bez kojega i nema nada u stvaralačkom postupku — kao otkrivanje mogućnosti i kao konkretan realizovanje mogućeg. Sam rad je stvaralačko postojanje dela. Onaj rad koji uspešno iznese stvaralački proces slobodno možemo nazvati darom. I rad je ništa drugo nego nastajanje dara-dela. Bez dela nema dara! Darovitost koja stoji samo kao obećanje u stvari je ništa. Tek u radu postoji dar. Hoćemo reći, domaćino, u delu se obistinjuje dar.

Ništa ne postoji unapred ostvareno. Ostvareno tek potvrđuje mogućnost. Ostvareno potvrđuje rad. Ostvareno delo konačno afirmiše mogućnost. Ostvareno delo govori o radu koji je uložan za njegovo nastajanje kao i o izboru koji je učinjen u mogućnosti koja je postojala. I mogućnosti (koje se zamišljaju neograničene) ograničene su. Po tome su baš toliko ljudske da su odvajak istorijske. Možnosti su uvek podstajano inspirativno predvodničke u ljudskim akcijama. „Ništa veliko ne nastaje u povijesti — izgovorio je Ernest Bloch — što nije unapred naslikano, pa onda, u ohlađenom obliku, došavši do me-

* U dokaznom postupku na primeru (auto) biografije Žan Pol Sartre („Reči“, Matica srpska, Novi Sad 1965.)

VOJISLAV ĐUROVIĆ

OD RADA DO DARA

DIJALOG O ČINU

skog razuma, unaprijed planirano“. Sartre se, otkrivajući radom sopstvenu mogućnost, prihvatio njenog ostvarivanja. Ne premlajajući-odgađajući istenivo je iz sebe mogućnost do sopstvene poznatosti i vanjskog prihvatanja.

Prihvatio je sebe na putu kojim su ga usmerili, prihvatio je sebe po uslovima. Prihvatio je onaj i zanat pisanja (koji je tako grdnio ozbiljan, tako bezvredan, lišen bilo čega zanimljivog). Prihvatio je sve one trudeničke činove poziva. Prihvatao je ipak odabirajući činjenice koje će određivati njegovu ličnost. Do nivoa svoje slobode Sartre je dostigao uporno, mučno, radom. „Ja sam gledao svoj sopstveni sudbini i prepoznavao sam je: bila je to samo moja sopstvena sloboda, koja je preda mnom stajala izgrađena mojim sopstvenim trudom kao tuda vlast“. Dospelo je, ovo, do čina-izbora-slobode kao poziva čoveka.

Za čovekov čin je od izuzetne važnosti stajalište sa kojeg se čini. Za čin je neophodno imati uporište: gde se konstituišu snage, vreme, pokreti, donose odluke. Ako ovo uporište nije stvarno onda je neophodna makar iluzija. Ako nije optimizam onda je negacija. Školovani dijalektikar je usmerio svoj napor u promišljanje uporišta; nalaženje ovog uporišta bilo je neophodno za ličnost, za rad, kao i za delo. Valjalo je na nešto osloniti pokret, na jedno stajalište učvrstiti ličnost. Bilo je neophodno naći nešto što će pothranjivati snagu, rad, oživljati dar. I Sartre je zapisao: „Najzad sam imao ono što mi je bilo potrebno: Neprijatelj“. Osetio je koliko je stvaralački ako se suprotstavlja negativnostima. Čovek je tek stvaralac ako se pre vazilazi. Inače, „ako je čovek uistinu i potpuno zadovoljan onim što jeste, on ne žudi više ni za čim stvarnim, pa dade, više ne menja stvarnost, prestajući tako stvarno menjati samoga sebe“. Stvaralac ne može drugoga nego da se razvija, rascvetava. Čovek se stvara delovanjem. "Posle svake stvaralačke etape on (čovek) svestan je onoga što je stvorio, to jeste onoga što on jest, nakon što je postao". Čovek faktilski stvorno razvija svoje mogućnosti baš delovanjem, ostvarivanjem jedne, neke od njih. I tako čovek ne zadržuje samo na ispunjavanju jedne mogućnosti, nego ostvarenim delima otvara nove mogućnosti u okviru novih i sve novijih uslova u svetu.

Negacija dela stvarnosti podrazumeva nosi smer, buduću. Snaga koja se raspuštila je u ovome kreševu biva šansa rada koji iznese opoziciju sa „osvetoljubivošću i jetkošću“. Ova snaga je hitac iz uporišta. A uporište nije ništa drugo nego ono čemu se suprotstavlja, koje se negira, što se prevazilazi. Afirmacija je neophodna negacija. "Nije heroj onaj koji to želi; niš su dovoljni hrabrost i dar, treba da postoje aždaje i zmajevi". Tako je neophodna suprotnost. Sto će reći, delo je nezamislivo bez izvora odakle ističe i materijala od kojega nastaje. A da nastane jedno novo de-

lo neophodno je da se na jedan od bezbroj načina afirmacijom negira postojeće. Bez oslonca na uporište nema istinskog delovanja. Prva stepenica dela jeste uporište; bez njega nema dela. Pravi poziv je budućnost, iako je delo evidentno rezultanta sadašnjosti i budućnosti, čina i cilja.

Početo Sartrovo delanje bio je svet knji ga; bilo je to uporište iluzija: „Ja sam polazio od znanja ka prenetu, u ideji sam nalazio više stvarnosti nego u samoj stvari“. U ovom polazištu, ustanovio je — posle dugog iskustva pisca filozofa i verna angažovanog čoveka — koran odakle „pohte onaj idealizam za koji mi je bilo potrebno trideset godina da ga se otarasim“. Bilo je zaista prevazilaženje sebe: Cinjenica leada se sopstveni poraz afirmiše novim stavom. Uostalom „bez poraza nema slave“.

Nalaženje sebi razloga delovanja i postojanja u strukturi sveta Sartre je shvatio kao nalaženje poziva pisca danas. Oslajajući na putu na koji su ga uveli i na koji se sam zaputio u toku rada, godina, iskustva, posle dela, Sartre se približavao sve bliže stvarnosti. Filozof u njemu znao je koliko znanje i misao mogu da daju. Ali iznad svega jasnija je neposredna stvarnost koja se Sartru ukazala već u prvim godinama rata, kada je ustanovio: „Tu nagotu, to prisustvo svakoga u svima, prisustvo kome nema uzvraćanja, sam da, javi, nejasni svet kako je opasno biti čovek“. Ovo uporište diktiralo je kasnije stavove. On je sav u iskustvenjima, u traženju dara. Sumnja u moć pera: Jer šta mogu knjige dok ljudi gladuju. Sumnja u reč: „Dugo sam svoje pero smatrao mačem: sada znam našu nemoć! Ne mari ništa: pisao sam i pišaću... (Sve što je napisano ima neki smisao)". Dvojni se — ali ne izneverava: „Kulture ne spavaju ništa i ništa, ona ne opravdava. Ali to je delo ljudskih ruku; u knjizi se projektuje čovek, on tu sebe prepoznaje“. Veruje u akciju reči i sam je poduzima: „Ljudi od pera treba da pogledaju u oči najvećim opasnostima“. Rezon pisca vidi u tome da postane „proizvod kolektivne potrebe“ — što za sebe drži da jeste.

Započinjući svoj svet knjigama, zarobljen i upućen u jedan poziv, Žan Pol Sartre je delovanjem otkrivao svoje mogućnosti i po njima ostvarivao svoju dela. Mnoge su se okolnosti susrele, među kojima nije poslednji ni lični udeo pisca, da njegov rad postane izraz kolektivne potrebe. U ovoj činjenici nalazi se potvrda ostvarivanja dara-dela u postupku od rada do dara.

Sartre je tako nekako izrastao iz vremena kao da su ga same okolnosti delale. On je u društvenom nodu, u situacijama koje su se smenjivale odložio svoj rad, sebe. Iz tog rada nastajali su stavovi i dela (u čije vrednovanje ne zalazimo). I sada zremo njegov, iako ne konačan, rezultat! Za nalaženje i ostvarivanje sartrovskog dela, hoćemo reći dara, neprevaziđena je uloga rada. Rad je izveo ova dela i ostvario ovaj dar. Rad je otkrivao mogućnosti i kada ništa nije ostavljao iza sebe dela. Rad je radao dan. I bez rada, sigurno je, ne bi bilo otvorene, razvijene mogućnosti, dara, pisca. Kada bi bez ostvarenih dela ne bi bilo pravoga dara. Zato hoćemo na ovom primeru Žan Pol Sartre da ustanovimo da je rad neophodnost dara. Da ponovimo da je dar proizvod rada.

Rad je nalaženje, rastvaranje, razvijanje i ostvarivanje dara.

IV

Čovek ne egzistira samo u potrebama! Pa mi samo uslovi, ni samo lična konstitucija ne određuju čoveka. Zaista, često, „čovek ne radi ono što hoće, a ipak je odgovoran za ono što jeste“. Odgovorni smo, samim tim, za ono što činimo.

Čovek se ostvaruje, ne rada. Radom čovek postaje svestan svoje mogućnosti. „A mogućnost nije bilo šta, nego tačno određljiv pojam, naime delimična usetovnost“. Rad je pak materijalizacija mogućnosti.

Sopstvena projekcija, potreba, predodređeno delovanje pa potom i delo čoveka. Od istraživanja da se ispunji jedna projekcija zavisi ishod, na kraju, delo. Bez neizvesnog istraživanja mogućnosti nema ostvarivanja ni potvrđivanja a kamoli prevazilaženja čoveka. Hegel kaže: pravi bitak čoveka je njegovo delovanje. Istinska pozicija čoveka je postojanje, proces, rad. Na primer, „istinski ljudska je upravo proizvodnja i potrošnja umetničkih dela, ne ova dela sama“.

Istinu, čovek jeste sve što „može da bude“. Čovek se obistinjuje samo stvaralački — i to samo ako ništa. Jer, on treba da iskusi realizaciju. „Mi živimo okruženi mogućnostima, ne samo postojanjem“. Dar je mogućnost; rad postupak. „Ako je čovek uistinu zadovoljan onim što jeste, on ne žudi više ni za čim“.

Sve počinje negacijom i pobunom. Radom čovek održava i negira dati svet. Čovek egzistira u radu. I „suprotno spoznaji koja čoveka drži u pasivnom miru, žudnje (čoveka) čini nemirnim i naonaj ga da delovanje“.

Zastoji na mogućnosti jeste nerad — i poraz. Rad tek daje šansu mogućnosti. Dar je ostvarivanje mogućnosti. Dar je nađena mogućnost u svetu. Delo dokazuje (ostvaruje) dar. Sa šireg stanovišta, dar je mađeno mesto-poziv ličnosti u društvu; to je nađena čovekova prava mogućnost u svetu.